

ODGOVORNOST VSAKOGAR JE V SOODVISNEM GLOBALNEM SVETU ŠIRŠA

Sarajevo, 12. junij 2003

Povzetek Soodvisnost terja drugačno razumevanje upravljanja in odgovornosti. Globalna odgovornost pomeni odgovornost zase, za svoja ravnanja in za ravnanja drugih, pomeni odgovornost ljudi drug do drugega in do človeštva, biosfere in življenja. Odgovornost je vertikalna in horizontalna, v govoru na drugi univerzi komunikacij JV Evrope dejal Milan Kučan.

Odluka, da se u Sarajevu održi Drugi univerzitet komunikacija za jugoistočno Evropu zasluži pažnju i svaku podršku. Ova odluka izražava brigu i odgovornost za to, da države u tranziciji, posebno države jugoistočne Evrope, koje su bile u poslednjoj deceniji duboko uzdrmane tragičnim raspadom bivše zajedničke države, nadoknade zaostajanje za razvijenijim državama u razvoju informacijskog društva i tako izbjegnu dugoročno ustoličenje na periferiji razvoja i civilizacije. O zahtjevnoj problematici stvaranja informacijskog društva i njenim izazovima ne mogu govoriti kao stručnjak. Za to su pozvani drugi. Zato sam odlučio, da govorim o društvenim i političkim procesima u savremenom svijetu, posebno o zbivanjima na evropskom prostoru, čiji su nerazdvojni dio Bosna i Hercegovina i čitava jugoistočna Evropa, o procesima sa kojima u odredjivanju svojih razvojnih ambicija mora računati svaka država. O tim pitanjima govorim kao čovjek politike. Govorim sa stanovišta Slovenije, njenih ambicija i iskustava. Nadam se, da će ona moći dobro poslužiti i drugima. I u veliku mi je čast, da sam pozvan, da govorim na otvaranju ovog značajnog skupa.

Evropski vrh v Lizboni je pred nekaj leti v razpravi o socialni integraciji in socialni izključenosti opozoril, da se mnogim tradicionalnim delitvam sodobnega sveta pridružuje nova. Namreč delitev na tiste, ki imajo dostop do informacijskih tehnologij in razpolagajo z znanjem za njihovo uporabo in na tiste, ki nimajo ne dostopa in ne znanja za to. Ta delitev se v veliki meri pokriva z delitvijo sveta na revni in bogati svet. Temu se navsezadnje ne gre čuditi, vendar se s to delitvijo ne pokriva v celoti. Kajti take delitve ne kaže le svet na globalni ravni, ampak tudi na mikroravnih vseh sodobnih družb.

Po svojih posledicah je ta delitev morda najpomembnejša. Ne vodi le do tehnološkega, gospodarskega, razvojnega in socialnega zaostajanja, ampak dolgoročno določa tudi položaj posameznih delov družbe na kulturnem, političnem in civilizacijskem obrobju. Pomeni marginalizacijo dela sveta, celo kontinentov. Tako objektivno rojeva nevarnost, da ta dva dela našega skupnega sveta med seboj ne bosta ne znala in ne mogla komunicirati.

Razumljivo, da je razprava o delitvi sveta na informacijsko in neinformacijsko družbo izzvala veliko zanimanja. Problem je večplasten in v veliki meri revolucionira stereotipe o družbi, o njenem delovanju in upravljanju.

Informacijska tehnologija je nesporno velik potencial za demokratizacijo družbe. Z njeno pomočjo so vsem dostopne informacije, relevantne za odločanje. Slovenija je na primer z Zakonom o dostopu informacij javnega značaja omogočila uresničevanje pravice posameznika, da pridobi informacije javnega značaja. Uredila je postopek, ki vsakomur omogoča prost dostop do informacij, s katerimi razpolagajo državni organi in službe ter jih zavezala, da skrbijo za njihovo javno objavo in posredovanje na svetovne spletne strani.

Na ta način delovanja države in njenih mehanizmov ter vzvodov odločanja postaja vse bolj transparenten. Politiki niso več privilegirani posredniki in interpreti informacij, ki bi bile zgolj v njihovi posesti. Možnosti politike, da manipulira z državljani so bistveno bolj omejene. Nadzor civilne družbe nad politiko je postal mogoč. Če bi takšne možnosti obstajale v času zaostrovanja jugoslovanske krize in razpada nekdanje skupne države, bi bila prihranjena marsikatera tragedija in obvarovano prenekatero človeško življenje.

Da bi razumeli globino in daljnosežnost sprememb v sodobnih družbah zaradi informacijske tehnologije, je koristno in nujno pogledati, kakšen je svet, v katerem se te spremembe dogajajo. Prepoznan je kot soodvisen in med seboj tesno povezan svet. Takšen je zaradi globalne narave kapitala, ekonomije in trgov. Zaradi posledic rastočega prepada med revnimi in bogatimi, ki zaviralno deluje na človekov razvoj. Zaradi novih tehnologij. Zaradi ekologije in nevarnosti ekoloških katastrof. Zaradi omejenosti neobnovljivih virov energije in rudnin. Takšen je tudi zaradi varnosti, zaradi transnacionalnosti tistih človekovih dejavnosti, ki varnost in mir najbolj ogrožajo; zaradi terorizma, sredstev za množično uničevanje, organiziranega mednarodnega kriminala vseh vrst, nekontroliranih biomedicinskih poskusov in genskih raziskav.

V sodobnem svetu dolgoročno ni mogoča osama. Ni se mogoče izogniti odgovornosti za svoja ravnanja ali za ravnanja drugih. Kar se zgodi na enem koncu sveta, se zgodi vsem. Svet živi v odnosih medsebojne soodvisnosti (efekt metuljevega krila, SARS, zlom finančnih trgov v jugovzhodni Aziji itd.).

Svet kaže zaskrbljujoče slabosti. Postal je grobo tekmovalen in premalo solidaren. Ima nezadostno in neustrezno upravljanje. Neustrezna je tudi pravna regulacija razmerij v svetu. Ne povsem ustrezne in učinkovite so ustanove upravljanja sveta. Globalni kapital si postavlja pravila skorajda avtonomno. Multinacionalke so presegle meje in jurisdikcijo nacionalnih držav. Neustrezna in nepregledna je odgovornost, zlasti držav za svet kot celoto in njegovo prihodnost, za življenje na zemlji, za ravnanje z biosfero.

Iraška kriza je znova pokazala pomanjkanje orientacije, vizije in etične prakse oblasti pri uporabi instrumentov oblasti in moči na političnem, gospodarskem, medijskem, tehnološkem in ekološkem področju. Bolj kot druge (Balkan, Afganistan, Somalija, Ruanda) je razkrila vprašljivo legitimnost in legalnost intervencije mednarodne skupnosti, posebej vojaške, tudi če gre za preprečevanje dejavnosti, ki ogrožajo najvišje vrednote človeštva in ne glede na množične kršitve človekovih pravic v Iraku in

nenehno nevarnost, ki jo je predstavljal za varen svet. Intervencija je pokazala etično šibkost in nedorečenost sveta in odnosov v njem.

Svet nima čvrsto oblikovanega, prepoznanega in priznanega etičnega temelja oz. skupnih etičnih vrednot. Poskusi, da bi etične vrednote ene civilizacije, evropske oz. evroameriške, vsilili kot veljavne in zavezujoče tudi drugim, so pri drugih civilizacijah praviloma doživljani kot svojevrstni duhovni hegemonizem in zato izzivajo konflikte (razumevanje demokracije, fenomena človekovih pravic itd.). Do takšnega skupnega etičnega temelja je potrebno šele priti, edina pot do njega pa je dialog civilizacij. To je ena temeljnih nalog sodobnih upravljavcev sveta. Smisel in cilj takšnega dialoga je iskanje skupnega imenovalca etičnih vrednot, ki bi jih vsi sprejeli kot vodilo ravnanja vseh in vsakogar. Te vrednote morajo postati temelj skupne odgovornosti in solidarnosti, ki jo terja medsebojna soodvisnost sveta.

Naloga prihodnosti je zato oblikovanje pravnega reda, ki bi kot najvišjo vrednoto ščitil življenje, posebej človekovo življenje, njegovo dostojanstvo in politične, socialne, okoljske, kulturne pravice. Naloga zahteva določitev nove hierarhije vrednot, saj obstoječi pravni red varuje države oz. načela suverenosti držav in nevmešavanja v njihove notranje zadeve. Naloga zahteva tudi učinkovito institucijo, ki bi legitimirala in legalizirala mednarodno intervencijo, če bi bile ogrožene najvišje vrednote (t.i. humanitarna intervencija). Toliko bolj, ker je zaradi sodobnih ogrožanj varnosti držav vse močnejša težnja, da bi dobrini varnosti podredili in celo žrtvovali človekove pravice in svoboščine, ki so temeljni dosežek razvoja demokracije. Takšna institucija je navsezadnje potrebna tudi za to, da se mednarodna skupnost in posamezne države zavarujejo pred skušnjava ene države ali ad hoc koalicij, da sama presodi kršitev vrednot in sama prevzame odgovornost za intervencijo, mimo institucije določene z mednarodnim pravom.

Sodobni svet je tudi konflikten in razdeljen. Ne le politično, civilizacijsko oz. kulturno, ampak tudi gospodarsko in socialno. Razlike, pogojene s civilizacijskim izročilom, postajajo vse bolj pomembne in ob velikem prepadu med bogatim in revnim svetom postajajo poglavitni izziv za prihodnost sveta in osrednja naloga njegovih upravljavcev. Spopad civilizacij je žal možna realnost.

Toda ob vseh teh slabostih je svet postal tudi veliko bolj ozaveščen o svojih priložnostih, tudi o realnostih in nevarnostih, ki mu grozijo. Zato je postal tudi bolj dojemljiv in pripravljen na sodelovanje. To je priložnost za njegovo drugačno upravljanje. Je izziv in priložnost za upravljavce sveta.

Tega se zaveda tudi Evropa, ki mora svoj vpliv in interes v svetu zdaj zagotavljati drugače. Upoštevati mora interese in vpliv drugih središč in z njimi sprejeti in izzivati dialog, skupaj z njimi nositi odgovornost. Toda predvsem se mora Evropa vprašati, ali je usposobljena za takšno novo in drugačno vlogo, s katero bi zagotavljala svoj vpliv, spoštovanje in upoštevanje svojih vrednot in svojega duhovnega izročila, gospodarske moči ter socialne in politične stabilnosti. Vprašati se mora, ali zmore biti o vseh temeljnih dilemah in izzivih človeštva učinkovit, prepričljiv, vpliven in odgovoren sogovornik drugim središčem razvoja planetarne človeške civilizacije. In kaj mora storiti, da bi to zmogla biti?

Odgovor je jasen. Predvsem mora Evropa preseči svoje stare, tradicionalne delitve, delitve na svoj Vzhod in Zahod, na svoj Sever in svoj Jug, in se zoperstaviti novim. Tudi

tej najnovejši, izzvani od zunaj, na staro in novo Evropo. Povečevanje razlik in ohranjanje delitev ne vodi do cilja. Evropa se mora integrirati. Tudi kot duhovna in politična, ne zgolj kot gospodarska in interesna skupnost. Integrirati, in pri tem ohranjati svojo notranjo različnost in pluralnost. Pomemben korak k temu cilju je širitev EU. Evropa mora dozoreti v polno politično entiteto, ki bo v dialogu z drugimi o ključnih vprašanjih človeštva govorila z enim jezikom, ne z različnimi, često izključujočimi stališči. Nezaupanje med Evropejci mora nadomestiti zaupanje. Solidarnost mora nadomestiti egoizem. Evropa mora izoblikovati specifično politično identiteto, katere temelj bodo skupne vrednote in ne interesna »cost benefit« analiza. Evropska prihodnost je tudi etični projekt.

Evropa in globalna vprašanja so tesno povezana. Prihodnost sveta je močno odvisna tudi od Evrope, od njene notranje integriranosti in njene sposobnosti, da se vzpostavi kot središče z upoštevanja vrednim vplivom in odgovornostjo. Prihodnost Evrope je eno ključnih vprašanj jutrišnjega sveta v celoti. Globalna vloga Evrope nikoli ne bo brezmejna. Lahko pa je pomembna. S svojo izkušnjo, s svojo pluralnostjo, svojo kulturo. Škoda, da se Evropska konvencija svojih premislekov o evropski ustavni pogodbi ni lotila s teh izhodišča. Izgubljena priložnost, ki jo kaže obžalovati.

Soodvisnost globalnega sveta terja novo definicijo oz. novo, drugačno razumevanje upravljanja in odgovornosti. Globalna odgovornost pomeni odgovornost zase in za svoja ravnanja in odgovornost za ravnanja drugih. To pomeni v izhodišču odgovornost ljudi drug do drugega in njihovo odgovornost do človeštva, do globalne človeške skupnosti, do biosfere, do življenja. Odgovornost ni več le horizontalna – je tudi vertikalna! Velja enako za upravljavce držav, mednarodne organizacije in korporacije.

V novih razmerah je treba odgovornost opredeliti širše, kajti vsakdo je odgovoren za vpliv in posledice svojih dejanj, hotene in nehotene, pričakovane in nepričakovane. Vsakdo je odgovoren tudi za opustitev dejanj, predvsem tistih, ki jih je bilo mogoče storiti. In stopnja odgovornosti je premosorazmerna pooblastilom in védenju oz. znanju. To sta privilegija, ki tudi zavezujeta (veto v OZN). To je prelom s tradicionalnim razumevanjem odgovornosti, kajti kdor ima pristojnosti na katerikoli ravni oblasti in upravljanja, ni več odgovoren samo tistim, ki so mu dali mandat, ampak tudi vsemu človeštvu in celotni biosferi. Razumevanje lastne odgovornosti le v odnosu do svojih volivcev ali lastnikov kapitala ne ustreza več realnostim sveta. Noben dejavnik oz. institucija ne more omejevati svoje odgovornosti le na področje svojih formalnih pristojnosti. Zavrtni je treba miselnost, da tisti, ki upošteva pravila in uboga ukaze, osebno ne nosi nikakršne odgovornosti (nürnberško in haaško sodišče).

Globalno upravljanje in globalna odgovornost soodvisnega sveta zahtevata tudi zavedanje omejitev absolutne svobode. Te omejitve so utemeljene s cilji in vrednotami, ki jih kot take prepoznava globalna skupnost. Ni skupnosti brez skupnih vrednot. Skupna je zato tudi odgovornost za njihovo uveljavljanje: vseh in vsakogar, držav, njihovih skupnosti, korporacij, posameznikov. To bi naj bila vsebina družbene pogodbe oz. Listine o odgovornosti človeštva, o kateri se v svetu že razpravlja (Porto Alegre, Rimski klub, Etični kolegij itd.), in ki naj bi našla mesto ob boku Deklaracije o človekovih pravicah.

To, kar sem pripovedoval, zveni glede na stanje duha v svetu morda utopično. Prepričan pa sem, da bo to vse manj utopija, če se želi človeštvo zavarovati pred negativnimi posledicami globalnosti sveta in če hoče za skupno dobro izrabit

priložnosti, ki jih globalnost ponuja. Globalnost sveta človeštvo zbližuje. Lahko je prednost in velika priložnost, če bo prevladalo spoznanje, da potrebujemo jasnejši in uporabnejši univerzalni transnacionalni red, po katerem bomo vsi uravnavali svoja ravnanja, da bi zmogli strpno in produktivno življenje drug z drugim zaradi skupne odgovornosti za prihodnost človeštva in življenja na planetu sploh. (Solidarnost. Zlato pravilo.) Po skupnih pravilih bi se morali ravnati vsi, tudi in še zlasti najmočnejši. To bi omogočilo varno in odgovorno upravljanje sveta.

Globalni svet je velik izziv za človeštvo, in je velik izziv za človeka. Svet je postal težko obvladljiv. Količina informacij in akumuliranega znanja je enormno velika. Težko ga je upravljati. Težko je v njem uveljavljati odgovornost, in težko je participirati pri odločitvah.

Družbe in države, ki želijo preglednost svojega funkcioniranja, ki želijo preglednost odgovornosti in nadzor nad delovanjem oblasti, države, ki želijo omogočiti ljudem udeležbo v procesu političnega odločanja in ki želijo svojim državljanom omogočiti večjo kakovost življenja in višji življenjski standard, so se načrtno lotile svoje lastne informatizacije oz. kot popularno pravimo, svojega spreminjanja v e-družbo. Med temi državami je tudi Slovenija.

Ključni dokument, ki govori o ambicijah Slovenije na tem področju, je Strategija RS v informacijski družbi. Njen nosilec je Ministrstvo za informacijsko družbo. Z njenim uresničevanjem naj bi povečali dosegljivost informacijske tehnologije in storitev, usposobili prebivalce za življenje in delo v informacijski družbi, pospešili ustvarjanje digitalnih vsebin in s tem ohranjanje kulturno jezikovne identitete ter podporo konkurenčnosti gospodarstva ob ustvarjanju novega znanja s pomočjo informacijsko komunikacijskih tehnologij. Posebno ciljno področje v strategiji je posvečeno t.i. e-poslovanju države ter lokalnih skupnosti. To naj bi pomagalo oblikovati državljanom prijazno in učinkovito upravo. Udejanilo naj bi se spoznanje, da je država zaradi državljanov.

Naj poudarim, da bo izvajanje strategije, ki je s storitveno naravnostjo usmerjena h koristim posameznikov, prispevala k razvojnim premikom, katerih rezultat bo učinkovitejše in uspešno delovanje slovenske družbe zlasti v naslednjih vidikih:

Vedno večje število posameznikov in družbenih skupin bo spoznalo možnosti, ki jih nudi informacijsko komunikacijska tehnologija, kar bo povečalo potrebo in zanimanje po ustrezni usposobljenosti ter izobraženosti na področju uporabe IKT in na področju njene uporabe za pridobivanje drugih znanj. Na tem področju je bistvenega pomena uvajanje ustrezno poenotenih in dopolnjenih interdisciplinarnih učnih vsebin, povezanih z razvojem informacijske družbe na vseh ravneh izobraževanja.

Kot posledica zagotavljanja konkurence se bodo zmanjšale ovire pri dostopu do IKT infrastrukture. S tem bo IKT postala dostopna vsem, tako s cenovnega kot tudi storitvenega vidika, kar bo temeljni dejavnik odpravljanja digitalnega razkoraka in povečanja števila uporabnikov. Pri tem bo bistvenega pomena uvajanje javno dostopnih večnamenskih kontaktnih centrov z ustrezno informacijsko podporo in strokovno mediacijo.

Razvoj digitalnih vsebin bo izboljšal komunikacijo med javno upravo in državljanom, kar bo omogočilo njihovo večjo participacijo in identifikacijo s sprejetimi odločitvami, storitvena naravnost ukrepov pa bo prispevala k racionalizaciji in dvigu kakovosti življenja posameznikov.

Znanje, kulturna dediščina, raznolikost in tradicija, visoko usposobljeni kadri, vesplošna informacijska in telekomunikacijska razvitost in dinamična nosilna podjetja v IKT branži so odlična podlaga za vzoren razvoj Slovenije v informacijsko in telekomunikacijsko razvito okolje. Slovenija ima zato izjemne možnosti za ustvarjanje visoke dodane vrednosti in pospeševanje konkurenčnosti ter razvoj IKT branže ter s tem za ugoden vpliv na druga gospodarska področja, javno upravo, znanost in izobraževanje.

Realizacija strategije pomeni pridružitve tistim državam, ki bodo imele ne glede na svojo velikost, vodilno vlogo v družbi, ki temelji na znanju. Dostopnost informacij ter možnost odločanja na njihovi podlagi, primerljivost rezultatov in s tem spodbuda inovativnim načinom bivanja in delovanja so potenciali, ki so temelj napredka tako na ravni neposrednih koristi prebivalcev, kot tudi gospodarskega razvoja kot celote in s tem vzpostavljanja pogojev za gospodarsko rast in konkurenčnost na svetovnih trgih.

Do kod je Sloveniji doslej uspelo priti v njeni usmeritvi v E družbo, kažejo nekateri indikatorji. Tako je po neuradnih podatkih digitalna pismenost v Sloveniji v primerjavi z državami EU tik pod povprečjem EU in občutno višja od povprečja držav pristopnic. Na področju vseživljenjskega izobraževanja je delež aktivnega prebivalstva je za 5% nižji od povprečja držav EU. Delež gospodinjstev, ki uporabljajo internet, se približuje ravni EU (v Sloveniji znaša delež 38%, v državah EU 43% in se je v Sloveniji v enem letu povečal za 6%); delež prebivalstva, ki redno uporablja internet, se povečuje (slovensko povprečje znaša 41% celotnega prebivalstva, medtem ko je povprečje v EU 53%; število slovenskih državljanov, ki redno uporabljajo internet, se je v enem letu povečalo za 11%); število uporabnikov mobilne telefonije se približuje 80% celotne populacije; povečuje se število javno dostopnih točk (trenutno 241 registriranih); stroški dostopa do interneta, kar je ključnega pomena za uporabo informacijskih tehnologij, so se precej zmanjšali.

Mogoče je ugotoviti, da vlada v Sloveniji izredno veliko zanimanje za storitve informacijske družbe in uporabo informacijskih tehnologij. Prekaša celo zanimanje v najrazvitejših državah EU. To je velik potencial, ki bi ga vsaka država v svoji usmeritvi na ustvarjanje informacijske družbe mogla s pridom izkoristiti.

Z vidika demokratizacije upravljanja države, posebej participacije državljanov pri upravljanju in prevzemanju odgovornosti za odločitve in njihovo izvrševanje ter uveljavljanje nadzora civilne družbe, je po moji sodbi vendarle najpomembnejše zagotavljanje dostopa do informacij javnega značaja. Zakon, ki ureja to področje, sem že omenjal. Ta konkretizira pravico, ki jo zagotavlja Ustava Republike Slovenije. Zakon ima svojo nesporno pomembno politično razsežnost, v veliki meri pa bo vplival tudi na razvoj t.i. industrije vsebin, ki naj bi bila eden od stebrov slovenskega gospodarstva in njegove konkurenčnosti v ekonomiji, temelječi na znanju. Slovenija je odločena vztrajati na poti razvijanja e-družbe kljub težavam in dilemam, kajti brez tega zapira vrata razvoju v družbo prihodnosti.

To je grob oris vstopa Slovenije v razvijanje e-družbe. Pred to nalogo, pred enakimi in podobnimi dilemi, so vse družbe, posebej družbe na jugovzhodu Evrope in na tleh nekdanje Jugoslavije. Vesel sem, da na tem posvetu izrečem zadovoljstvo nad dejstvom, da so se vse te družbe napotile v to smer in se tako pogumno lotile teh dilem. To so dileme razvitih družb. Zdaj so to naše skupne dileme. In tudi naši odgovori bodo skupni. Zato dobrodošli v svetu e-družb. Prepričan sem, da bo razvoj v državah

jugovzhodne Evrope lahko hitrejši kot je bil naš slovenski, kajti pospešili ga boste lahko s pomočjo mednarodne skupnosti, ki se danes že zaveda, da ta del Evrope na njenem prehodu v e-družbo ne more ostati bela lisa.

In povsem na koncu bi rad povedal, da je pri uporabi informacijsko komunikacijske tehnologije tudi precej etičnih dilem. Te še čakajo odgovore. Ti so izrednega pomena za prihodnjo podobo družbe in odnose v njej. Tudi ti odgovori bodo morali biti naši skupni. S tega vidika BiH ni doslej ničesar zamudila. Vsi skupaj pa smo.